

16. Винс Г.П. Тропою верности / Г.П. Винс [Електронний ресурс]: Режим доступу URL: <http://rusbaptist.stunda.org/tropojvernosti4.htm>.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф.1071. – Оп.1. – Спр.422. – Арк. 20.

Зенько Ю. А. Зарождение протестантского движения в Полтавской губернии (конец XIX – начало XX вв.)

Статья посвящена возникновению протестантизма в Полтавском регионе. Главное внимание уделяется периоду истории протестантизма на Полтавщине 1880-х – 1908 гг. – когда религиозные течения протестантского направления еще ассоциировались со «штундизмом» или «сектантством». Автор определила время появления протестантизма в губернии, пути его проникновения, очаги развития религиозных общин на территории Полтавского края.

Ключевые слова: баптизм, конфессия, Полтавская губерния, протестантизм, сектантство, штундизм.

Zenko Yu. O. The origin of the protestant movement in Poltava province (late XIXth – early XXth centuries)

The article is devoted to the origin of the protestant movement in Poltava region. It is focused mainly on the history of Protestantism in Poltava of the 1880s – 1908, when religious groups of protestant direction were still associated with «shtunda» or «sectarianism». The authoress has determined the time of the origin of Protestantism in the province, the ways of its expansion, the centres of the religious groups' development on the territory of Poltava region.

Keywords: baptism, confession, Poltava province, Protestantism, sectarianism, shtunda.

В. С. Старостін

ОСВІТА І СУСПІЛЬСТВО У ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОМУ МІСТІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XIX ст.: ВИПАДОК НОВОМОСКОВСЬКОГО ПОВІТОВОГО УЧИЛИЩА

У статті розглянуто роль міської громади у створенні та діяльності повітового училища м. Новомосковська у 1800 – 1820-х рр. Встановлено, як загальне ставлення місцевого суспільства до училища, так і ставлення до нього різних соціальних груп місцевої громади. Висновки: училище не мало повноцінної підтримки міської громади в цілому та окремих станів. Його забезпечення залежало від реалізації корпоративних та особистих інтересів приватних осіб.

Ключові слова: Новомосковськ, освіта, повітове училище, купецтво, міщанство, дворянство, чиновництво.

Наші уявлення щодо міських громад Південної України кінця 18 – першої половини 19 ст. сформувались переважно завдяки роботам істориків, які вивчали суспільний лад та класову боротьбу. За радянських часів дослідження цих проблем вимушено обмежувалось офіційною точкою зору на існування класів-станів і пропонуваним нею обмеженим набором зв'язків взаємодій-протистоянь між цими класами. До того ж, як у радянській, так і у українській історіографії переважна більшість робіт присвячена темам заснування та соціально-економічного розвитку міст, залишаючи без належної уваги їх мешканців. Як наслідок ми маємо досить однобічну картину історії міст (особливо повітових) у цей період. Подолання цієї проблеми належить до тих важких завдань вирішення яких можливо забезпечити лише за допомогою мікроісторичних досліджень. В цьому сенсі цікавим може бути звернення до історії повітових училищ, які є, чи не єдиними в цей період, «громадськими проектами», реалізація яких виходила, як за рамки суто державних інтересів, так і за рамки інтересів окремих суспільних станів і груп. Спробуємо розглянути з цієї точки зору історію відкритого у 1807 р. Новомосковського повітового училища (далі – НПУ), яке належить до найстаріших (третє за часом заснування після Катеринославського та Павлоградського) в межах Південної України.

Окремі відомості по історії НПУ з'являються на сторінках перших комплексних праць по історії освіти регіону І. Михневича [19], А. Скальковського [20], Ф. Лялікова [18], які послідовно виходять у 1840–1850-х рр. Надзвичайно важливою для висвітлення історії училища є робота Я. Грахова та С. Верєбрюсова [15], які, використовуючи архів Катеринославської дирекції училищ, розкривають розвиток підвідомчих Катеринославської гімназії навчальних закладів у першій половині XIX ст. подаючи досить широкі відомості по історії училища, правовим та навчальним засадам його роботи, педагогічному складу, господарській частині, меценатській діяльності. Саме цими роботами було створено фактологічну базу, яка використовувалась пізнішими дослідниками при зверненні до питань історії училища. Так Г. Залюбовський у своїй роботі по історії освіти у Новомосковському повіті відверто визнає, що його стаття є републікацією матеріалів з роботи Я. Грахова із незначними доповненнями. Але, не менш відверто, він визначає і публіцистичний характер своєї роботи, причиною підготовки якої став той факт, що повітове училище, яке дало повіту «многие десятки и даже сотни лиц не только с грамотою, но и с достаточными первоначальными научными сведениями», не лише не святкувало свого 80-тиріччя у 1887 р., але, можливо «и не подозревало значения для него этого дня, утратив о нём память. Жители г. Новомосковска, даже из числа получивших в нём знания, тем более могли не знать важность 5 ноября для их местной учебной

храмини, и потому пропускали этот день также без внимания» [17, с. 595, 596]. Матеріали Грахова та Веребрюсова по історії училища відтворюються і у роботі Ф. Локоть. Разом із тим, у своїй роботі він звертає увагу на реформування освіти у 1819 р. викликане до життя, як згоранням ліберальних реформ і «вигнанням духу філософського вільнодумства» так і недостатньою кількістю учнів (через занадто енциклопедичну освіту і всестановість школи). Щоправда в цьому питанні він орієнтується на загальноросійські відомості і не наводить прикладів вираження подібного незадоволення системою освіти на регіональному рівні [21, с. 40, 41]. В радянській і сучасній українській історіографії НПУ не було об'єктом окремих досліджень. При зверненні до історії училища в роботах по локальній історії, чи історії освіти використовувалась фактологічна база робіт XIX ст.

Метою даної статті є спроба реконструкції ролі місцевої громади у створенні та роботі НПУ у 1800 – 1820-х рр. Завданнями статті є конкретизація соціальних груп, як зацікавлених в існуванні училища, так і інертних по відношенню до нього.

Джерельною базою даного дослідження стали «Історичні записки Новомосковського повітового училища» за 1807 – 1812 р. (Ф.730), колекція формулярних списків (Ф. 1349) та картографічні матеріали (Ф.1293) Російського державного історичного архіву, які містять дещо розгорнені списки учителів, учнів та меценатів училища за цей період, біографічні відомості, матеріали щодо локалізації та майна училища. Матеріали новомосковських та губернських установ з описів втрачених фондів Державного архіву Дніпропетровської області (Фр 1684), які за всієї фрагментарності збережених матеріалів можна визначити, як найбільш потужне джерело для широкої персоналізації міської громади Новомосковська.

Передісторія відкриття НПУ лишається на сьогодні невідомою. За Я. Граховим швидке відкриття повітових училищ у Катеринославській губернії було результатом енергійної діяльності директора училищ Дмитра Тимофійовича Мізко на фоні широкої громадської підтримки оскільки «открытие повсюду училищ – новизна этого благотворительного действия правительства, возбуждали во всех сословиях истинный энтузиазм и не мало содействовали быстрому успеху в предприятиях Мизко; одним словом время и обстоятельства открывали для его деятельности обширное поле» [15, с. 51]. Разом із тим, Грахов обходить увагою той факт, що Д.Т. Мізко був не просто чиновником міністерства освіти призначеним на посаду директора гімназії та училищ, а впливовим чиновником губернського рівня і одним з найбільших поміщиків губернії з маєтками розташованими у Павлоградському та Новомосковському повітах. В цьому контексті показовим є той факт, що перші повітові училища за межами Катеринослава відкрилися саме у Павлограді (1806) та Новомосковську (1807).

Подаючи відомості щодо персонального складу педагогів НПУ Грахов, так само не надає уваги тому, що два з чотирьох призначених Харківським університетом вчителів належали до міської громади Новомосковська, займаючи у ній далеко не останнє місце. Штатним наглядачем НПУ призначається Савва Андрійович Беліцький, випускник Київської Академії, який у 1792 – 1802 рр. обіймав посаду вчителя у Катеринославському народному училищі. З 1802 р. проживає у м. Новомосковську (у повіті знаходиться маєток його дружини). У березні 1807 р. обраний дворянством на посаду засідателя нижчого земського суду. 6 листопада цього ж року залишив посаду у суді через призначення штатним наглядачем НПУ. Посаду наглядача залишив через хворобу у лютому 1812 р. З січня 1818 р., за вибором повітового дворянства, обійняв посаду засідателя Катеринославської кримінальної палати [11, арк. 39 зв; 5, арк. 69]. Можливо навіть більш важливою постаттю був викладач Закону Божого Сафроній (Сафоній) Трирогов. Закінчив клас богослов'я Катеринославської духовної семінарії. У 1795 р. вже значиться новомосковським священиком. У другій половині 1790-х рр. призначається протопопом і першоприсутнім Новомосковського духовного правління. У 1800-х протіерей Троїцького собору у Новомосковську. У 1813 р. отримав призначення протіереєм до м. Тирасполю [6, арк. 73 зв.; 1, арк. 133 зв.; 2, арк. 16 зв.; 3, арк. 37; 5, арк. 122 зв.]. Вплив цих двох призначень на роботу НПУ неможливо конкретизувати, але можна зазначити, що завдяки їм училище на початковому етапі існування не було інородним тілом у місті.

Ілюструючи «ентузіазм» всіх станів щодо створення училищ Грахов, разом із тим, обмежує перелік жертв при відкритті училища 8 листопада 1807 р. всього чотирма особами: новомосковським маршалком дворянства Матвієм Івановичем Тимковським, новомосковським городничим Пустельниковим, поміщиками Павлом Миргородським та Клевцовим. Найбільш значну пожертву: будинок вартістю у 1200 рублів та щорічну дотацію у 100 рублів він приписує особисто Новомосковському бургомістру Івану Перехрестову [15, с. 97]. «Історична записка» за 1807 р. дає суттєво іншу картину забезпечення роботи училища. «Новомосковское градское общество при ревностном попечении Новомосковской городской ратуши бургомистра Ивана Перехриста споспешествуя намерениям Августейшего Монарха Александра I о распространении народного просвещения пожертвовало для Новомосковского Уездного училища общественный в городе Новомосковске дом 1200 рублей стоящий и сверх того с 1 Января 1807 года назначило от себя в пособие казне и ежегодному взносу по сту рублей» [6, арк. 72 зв]. Надання будинку та субсидії є не приватною, а громадською ініціативою, що підвищує її значення. Найбільш ймовірним є те, міська громада не купувала будинок під училище спеціально, а передала під його розміщення училища будинок ратуші. Про це, до певної міри, свідчить його розташування у тодішньому адміністративному центрі міста, поряд з поліцією та казначейством [7, арк. 1; 8, арк. 1]. Натомість існує певний сумнів щодо сценарію цієї ініціативи. Невдовзі по відкритті училища 27 листопада 1807 р. «директор училищ Екатеринбургской губернии Дмитрий Мизко усмотревши, что лежащее в пущи по смежности с училищным домом место довольно пространное с выгодою может быть присоединено к Училищному дому и употреблено под строения, испросил от Господина гражданского губернатора местному начальству предписание о присоединении онаго к училищу» [6, арк. 73а зв.]. Цілком можливо, що пожертва будинку та субсидії

відбувалась за аналогічним сценарієм, через припис губернатора, а не свідомість міської громади. Слід також зазначити, що помітна для міського бюджету щорічна виплата у 100 рублів, у подальші роки, на відміну від інших міст де було прийнято аналогічні рішення, жодним чином не відображена у річних звітах і, можливо, ніколи не виплачувалась.

«Історичною запискою» наведено і повний перелік пожертв, які зробили присутні на урочистостях «господа дворяне Новомосковского уезда и другие наличные чиновники и граждане... сделали в пользу сего училища следующие пожертвования». Цей перелік складається з 28 осіб, які, в цілому, пожертвували училищу 362 рублі, 26 книг, настінний годинник та дзвін. Лише для п'яти з меценатів вказані посади, які вони обіймали: повітовий маршалок дворянства Тимковський, городничий Пустельников, штаб-лікар Чарнуцький, повітовий стряпчий Капелька, бургомістр Перехрист. Чини зазначено для дев'яти осіб, окрім бургомистра ще дві особи зазначено купцями, поміщик – один (Клевцов). Одинадцять осіб вказано лише за прізвищами [6, арк. 73а зв.]. Перевірка цього списку дозволяє значно розширити відомості про соціальний склад меценатів училища 1807 р. П'ять осіб з цього списку обіймали виборні посади у повітових установах і відповідно належали до дворянського стану та до землевласників Новомосковського повіту (загальний обсяг пожертв цієї групи склав 110 рублів та 10 книг): Матвій Тимковський (майор, повітовий маршалок дворянства), Павло Миргородський (ротмістр, суддя повітового суду), Артем Кулага (губернський секретар, засідатель нижчого земського суду, за іншими відомостями засідатель повітового суду), Яків Мальцов (губернський секретар, засідатель нижчого земського суду), Павло Чернявський (підпоручик Війська Чорноморського у відставці, скарбник земської міліції по збору утримання з повіту) [11, арк. 133 зв.; 12, арк. 118 зв.; 13, с. 222;]. Дев'ять осіб знаходились на державній службі, причому лише для одного з них фіксується наявність маєтку у Новомосковському повіті і ще для одного наявність маєтку, який належав його дружині (загальний обсяг пожертв – 115 рублів та 16 книг): Степан Пустельников (колезький асесор, городничий), Василь Солошич (губернський секретар, до березня 1807 р. засідатель повітового суду, з липня отримав призначення до Павлоградського повітового суду, володів маєтком у повіті), Степан Полунеев (колезький секретар, секретар повітового суду, дружина має маєток у повіті), Юхим Павлінов (титулярний радник, земський справник), Федір Таранов (губернський секретар, секретар нижчого земського суду), Назарій Савенко (колезький асесор, повітовий скарбник), Трохим Капелька (титулярний радник, повітовий стряпчий), Чарнуцький (штаб-лікар), Григорій Банцуров (колезький секретар, секретар Новомосковської ратуші) [4, арк. 165 зв.; 9, арк. 44 зв.; 10, арк. 28 зв., 52 зв., 58 зв.; 11, арк. 134 зв.; 13, с. 222]. П'ятеро осіб належали до дворян, які знаходились у відставці, або не обіймали на цей час жодних посад (загальний обсяг пожертв 72 рублі): Андрій Білий (чин не встановлено, мав маєток у повіті), Сергій Клевцов (колезький асесор, мав маєток у повіті), Николаенков (губернський секретар, мав маєток у повіті), Олексій Сенатос (сотник Чорноморського козачого війська, постійно проживав у м. Новомосковську), Юхим Чернявський (колезький асесор, мав маєток у повіті) [4, арк. 146, 168, 183; 5, арк. 40; 14, с. 206]. Семеро купців (загальний обсяг пожертв 50 рублів, настінний годинник та дзвін): Антон Будніков, Степан Виставкін, Петро Золотарьов, Михайло Коваленко, Іван Перехрист (бургомістр), Леонтій Трушев, Василь Шапкін [4, арк. 85 зв., 91, 97; 5, арк. 64]. Ще дві особи лишаються не встановленими: Семен Корицький (5 рублів) та Мартин Николаенко (10 рублів).

22 березня 1808 р. питання про матеріальну підтримку НПУ розглядалось і місцевими дворянськими зборами. Було прийнято рішення про разовий внесок на користь НПУ по 10 коп. з ревізійної душі. Окрім цього ще шістнадцять осіб «пожертвовали от избытков своих» [6, арк. 95 зв.]. Визначити обсяги цієї пожертви в цілому неможливо. Відомості щодо надходження разового збору не виокремлювались із загальних надходжень НПУ [15, с. 114]. Приватні пожертви склали 450 рублів, 12 дубових колод на будівництво нового навчального корпусу та зобов'язання на утримання 6 учнів «навсегда» та 4 разово. Всі меценати належать до дворянського стану і є землевласниками повіту, але все ж ця група не є однорідною. Четверо осіб з цього списку належали до губерньського чиновництва (загальна обсяг пожертв 235 рублів, утримання 6 учнів «навсегда» та 2 разово): Дмитро Алексеев (колезький радник, губернський маршалок дворянства), Данило Андрієвський (надвірний радник), Іван Нацгородній (надвірний радник), Неверовський (надвірний радник, віце-губернатор). Причому найбільш вагомий внесок в цій групі зроблено Дмитром Алексеевим (200 рублів та 6 учнів на постійному утриманні). Дванадцять осіб належать до землевласників повіту, які на 1808 р. не обіймають жодних посад: Завров (юнкер), Лук'ян Колтуновський (колезький реєстратор), Єлизавета Легкоступ (вдова капітана), Тетяна Мавроенко (дружина надвірного радника), Іван Неживий (майор), Іван Пурбедов (майор), Явдоха Родзянко (підполковниця), Іван Селецький (майор), Синегуб (поручик), Синегуб (ротмістр), Марфа Сушкова, Червоний (полковий осавул Війська Чорноморського) [6, арк. 95 зв.].

На жаль пожертви на користь НПУ у подальші роки є практично не персоналізованими. Повітове дворянство зробило ще два великі внески: 246 рублів (зібрано 12 грудня 1813 р.) та 1302 рублі (на побудову нового будинку у 1820 р.). Нетипово велика пожертва надійшла від штатного наглядача НПУ у 1813–1814 рр. Андрія Гаркушевського, який за власний кошт перебудував будинок НПУ на суму приблизно в 1000 рублів [15, с. 114] і купував книги для подарунків найкращим учням [6, арк. 187]. Вірогідно, що Гаркушевський, який був поміщиком Павлоградського повіту [5, арк. 106 зв.] неофіційно поєднував функції штатного та почесного наглядача НПУ. На користь цього припущення, до певної міри, свідчить і той факт, що посаду почесного наглядача було введено в НПУ лише у 1815 р., в той час як в усіх інших повітових училищах її ввели ще у 1812 р. [15, с. 100]. Великі разові пожертва надійшла і від колезького асесора Петра Алексеева ще до прийняття їм посаду почесного наглядача НПУ (440 рублів) та від почесних наглядачів Петра Сушкова (782 рублі) та Олександра Андреева (200 рублів) [15, с. 114]. Поступали і інші, переважно дрібні пожертви.

Оцінюючи мотивації меценатів училища варто, перш за все, порівняти існуючі переліки пожертв із списками учнів. На жаль повних списків учнів не збереглося, а списки нагороджених, випущених, переведених у наступний клас є лише за перший рік існування НПУ, а в подальші роки згадуються лише окремі учні. Всього згадано 32 прізвища (на кінець 1807 р. в училищі перебувало 77 учнів, а на 1808 р. – 68): Іван Безносенков, Петро Бергонов, Василь Білий, Григорій Білий, Єлизавета Буднікова, Микита Горбанов, Григорій Дворников, Петро Дженеєв, Авксентій Завров, Ігнат'єв, Гордій Інглив, Олександр Колтунов, Демян Макаренков, Матвій Могиленко, Яків Неживий, Олександр Ніколенков, Федір Оранський, Олександр Перехрест, Степан Піддубний, Прокоп Полунеев, Сергій Понура, Порфирій Проданов, Петро Савенков, Тимофій Самойлов, Іван Сафонов (Сафронов), Ганна Трирогова, Євген Червоний, Микола Уткін, Микола Черницький, Павло Чернуцький (Чарнуцький), Авраам Чубов, Петро Шапкін [6, арк. 73, 96, 96 зв.]. Дев'ятеро учнів з цього списку безумовно, а ще четверо вірогідно, є дітьми меценатів першого року існування училища. Ганна Трирогова є дочкою учителя, протоієрея Сафронія Трирогова. Навіть не маючи повних списків меценатів і повних списків учнів ми можемо зазначити, що прагматична матеріальна підтримка училища батьками учнів є більш ніж помітним явищем. Так само вірогідно, що батьки учнів складали найбільш чисельну групу меценатів училища, але водночас суми їх пожертв були незначними і не мали суттєвого впливу на фінансовий стан НПУ.

Серед меценатів НПУ можна виділити і групу поборників освіти, які особисто нічого не отримували за свої пожертви. В першу чергу це родина Алексеевих, яка мала поважні просвітницькі традиції Дмитро Алексеев у 1785 – 1790 рр. здійснив освітню подорож по Європі і навчався у Геттінгенському університеті. У 1803 р. отримав височайше благовоління за велику пожертву на користь Харківського університету. Підтримував і інші просвітницькі і благодійні проекти у Катеринославській губернії [11, арк. 62 зв.]. Його син Петро також отримав вищу освіту і відзначався широкою меценатською діяльністю, але його найбільша активність припадає вже на 1830 – 1840-ві рр. До цієї ж групи безумовно належать почесні наглядачі НПУ Петро Сушков та Олександр Андреев і штатний наглядач Андрій Гаркушевський.

З певними застереженнями можна виділити і групу меценатів, пожертви яких були внесені під тиском посади, або інших обставин. Так безумовно, що обкладення повітового дворянства разовими зборами на користь училища відбувалося не без тиску того ж Дмитра Алексеева і, можливо, губернської влади. Пожертви губернського чиновництва також виглядають не добровільними. Причому, якщо внесок Данили Андрієвського можна визначити, як «ранговий» (25 рублів та два учні на утримання) то Нацгородній і Неверовський лише зафіксували свою участь у «корисному» заході обмежившись 5 рублями кожен. Вірогідно, що під тиском посад зробила свої внески і частина повітового чиновництва. Так городничий Пустельников не мав дітей, а земський справник Павлінов був навіть не одружений. Не надто помітні внески впливових у повіті кланів Чернявських, Миргородських та Синьогубів. Тиск родинних зв'язків виразно фіксується лише у випадку з Єлизаветою Легкоступ (10 рублів та два учні на утримання), яка була тещою Д.Т. Мізка [16, с. 370].

Незрозуміло лишаються мотиви щедрої пожертви Явдохи Родзянко (100 рублів, 12 дубових колод та два учні на утримання), яка, до того ж, в цьому ж році внесла на будівництво навчального корпусу училища у Павлограді п'ять дубових колод та два сажні хворосту [6, арк. 93 зв., 95 зв.]. Фактично це єдиний помітний випадок меценатства цієї ретельної господарки, яка знаходилась у постійних конфліктах із сусідами, підрядниками та комісіонерами.

Оцінюючи роль міської громади у забезпеченні діяльності НПУ можна зазначити, що міські стани (купецтво та міщанство) як громада безумовно зробили найбільш вагомий внесок для його відкриття. Натомість в подальшому зацікавлення міських станів у НПУ різко зменшується. Купецтво підтримує НПУ у якості «зацікавлених батьків». А міщан взагалі не виявлено, ані серед меценатів, ані серед учнів НПУ. Стабільною, але не надто великою можна назвати підтримку, яку надавало НПУ повітове чиновництво та дрібне дворянство (частина якого проживала в місті), передусім зацікавлене у наданні своїм дітям не стільки освіти, скільки можливості вступу до цивільної служби по закінченні училища. Незначне за кількістю міське священство, хоча і віддавало своїх дітей на навчання, але не надто переймалось додатковою підтримкою НПУ. Не виявлено і зацікавленості до НПУ потужної єврейської громади міста. А поселянська громада, вірогідно, взагалі не помітила його відкриття. В цілому складається враження певної неготовності міста Новомосковська до утримання НПУ. Але завдання повного утримання училища перед міською громадою і не ставилось.

Джерела та література

1. Держархів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. Р. 1684. – Оп. 2. – Спр. 172.
2. ДАДО. – Ф. Р. 1684. – Оп. 2. – Спр. 176.
3. ДАДО. – Ф. Р. 1684. – Оп. 2. – Спр. 330.
4. ДАДО. – Ф. Р. 1684. – Оп. 2. – Спр. 331.
5. ДАДО. – Ф. Р. 1684. – Оп. 2. – Спр. 332.
6. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 730. – Оп. 1. – Спр. 146.
7. РДІА. – Ф. 1229. – Оп. 1. – Спр. 50.
8. РДІА. – Ф. 1293. – Оп. 166-Кат.руб. – Спр.53.
9. РДІА. – Ф. 1349. – Оп. 4-1805. – Спр. 56.
10. РДІА. – Ф. 1349. – Оп. 4-1807. – Спр. 34.
11. РДІА. – Ф. 1349. – Оп. 4-1818. – Спр. 254.
12. РДІА. – Ф. 1349. – Оп. 4-1819. – Спр. 221.
13. Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от Рождества Христова 1807. – Санкт-Петербург при Императорской Академии Наук. – отделение 2. – 521с.

14. Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от Рождества Христова 1809. – Санкт-Петербург при Императорской Академии Наук. – отделение 2. – 508 с.
15. Грахов Я. (при участии С.И. Веребрюсова) Краткий историко-статистический обзор Екатеринославской гимназии и подчинённых ей учебных заведений. – Одесса: в типографии Францова и Нитче, 1856. – 338с.
16. Ефименко П. Последний писарь Войска Запорожского Глоба // Киевская старина. – 1882. – Год первый. – Т. III. – август. – С. 368 – 371.
17. Залюбовский Г. Новомосковские учебные заведения // Киевская старина. – 1889. – Год восьмой. – Т. XXV. – май и июнь. – С. 595–604.
18. Ляликов Ф. Исторический и статистический взгляд на успехи умственного образования в Новороссийском крае // ЗООИД. – Т.2. – Отделение 1. – Одесса, 1848. – С. 330–356.
19. Михневич И. Исторический взгляд на учебные заведения Новороссийского края и Бессарабии (обзор) // ЖМНП. – Ч. XLI. – Р. VI. – С. 38–42.
20. Скальковский А. Общественное образование Новороссии и Бесарабского края в 1840 году // ЖМНП. – Ч. LIV. – Р. V. – С. 27–60.
21. Столетие Екатеринославской классической гимназии 1805 – 1905 гг. Краткий исторический очерк. Составитель преподаватель гимназии Ф. Локоть. – Екатеринослав, 1908. – 391с.

Старостин В. С. Образование и общество в южноукраинском городе первой четверти XIX в.: случай Новомосковского уездного училища

В статье рассматривается роль городского общества в создании и деятельности уездного училища г. Новомосковска в 1800 – 1820-х гг. Выявлено, как общее отношение местного общества к училищу, так и отношение к нему различных социальных групп. Выводы: училище не имело полноценной поддержки городского общества и отдельных сословий. Его обеспечение зависело от реализации корпоративных и личных интересов частных лиц.

Ключевые слова: Новомосковск, образование, уездное училище, купечество, мещанство, дворянство, разночинцы.

Starostin V. S. Education and society in the southern Ukrainian city in the first quarter of the XIXth century: case of Novomoskovsk district school.

The paper considers the role of the urban community in the foundation and operation of district school in the city of Novomoskovsk in 1800–1820's. The general attitude of the society to the local school and the attitude of different social groups of the local community have been ascertained. Conclusions: the school did not have the full support of urban society and the individual classes. Its software zaviselo sales of corporate and personal interests of individuals.

Keywords: Novomoskovsk, education, district school, merchants, petty bourgeoisie, nobility, bureaucracy.

УДК 93:378.12"18/19"

Г. В. Додонова

НАУКОВІ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОГО ПОСТУПУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ НАУКИ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

У роботі проаналізовано низку об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливали на масштаби, характер і наслідки науково-дослідної діяльності професорсько-викладацького складу університетів. Розглядаються наукові напрями і школи, які зароджувалися під керівництвом провідних педагогів і вчених університетів Наддніпрянської України. Зроблено спробу виділити основні характерні риси, функції наукової школи, її життєвий цикл, вплив наукового лідера на її еволюцію та на процес розвитку науки.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, Наддніпрянська Україна, наукові напрями і школи, модернізація.

Шістдесяті роки XIX ст. характеризувалися широким пробудженням суспільної свідомості в Російській імперії. В пореформену капіталістичну добу спостерігались підвищений інтерес до природознавства і техніки, прагнення вчених і викладачів до активної діяльності з метою розвитку й поширення наукових знань.

Загальні відомості про розвиток науково-дослідницької роботи академічних штатів Наддніпрянських університетів містяться в узагальнюючих працях, присвячених історії Київського, Харківського та Одеського університетів [1-3]. Виразною ознакою сучасності стала також поява праць біобібліографічного характеру, які містять відомості про окремі факти життя та професійної діяльності знаного вітчизняного вченого, його біографічні дані та персональну бібліографію, демонструють основні наукові досягнення чи результати наукових пошуків (В. Качкан [4], В. Онопрієнко [5] О. Тарасенко [6], О. Жемеров і О. Селіверстов [7], Т. Щербань [8]). Серед досліджень сучасних українських учених, що присвячені категорії "наукова школа", можна виділити роботи Д. Аронова [9], С. Водотики і Л. Савенко [10], В. Заруби [11], які розкривають характерні риси, функції наукової школи, її життєвий цикл, вплив наукового лідера на її еволюцію та на процес розвитку науки. Разом з тим, не дивлячись на розмаїття досліджень з історії освіти і науки проблема аналізу впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на розвиток університетської науки до сьогодні залишається відкритою.